

УДК 373.3.091; 17.022.1

ЗОНИ ІМІДЖЕВОГО ВПЛИВУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**Довга Тетяна Яківна**

м.Кіровоград

У статті висвітлено специфіку іміджевого впливу вчителя початкової школи, обумовлену характером його особистісно-професійного іміджу. Представлено орієнтовні зони професійної діяльності вчителя, які дозволяють застосувати іміджевий вплив як інструмент здоров'язбереження молодших школярів та гуманізації міжособистісних стосунків у навчально-виховному процесі, а саме: організація сприятливого шкільного середовища, застосування здоров'язбережувальних педагогічних технологій та методів психолого-педагогічної терапії.

Ключові слова: професійна діяльність, педагогічний вплив, особистісно-професійний імідж; іміджевий вплив, вчитель початкової школи.

Актуальність проблеми. В педагогічній науці та шкільній практиці тривають активні пошуки шляхів удосконалення професійної діяльності вчителя. Зокрема, досліджується ефективність психолого-педагогічного інструментарію впливу на учнів у навчально-виховному процесі. Учні молодшого шкільного віку потребують особливого ставлення і опіки з боку дорослих. Від того, якими засобами педагогічного впливу користується вчитель початкової школи, які стосунки складаються між ним і підопічними, значною мірою залежить "дитячий світ дитини, її розум, воля, почуття" та результативність вирішення вчителем проблеми "соціально-психологічного захисту дитинства" [5, с.108].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи знайшла відображення в наукових працях О.Біди, Т.Бельчевої, Л.Коваль, С.Мартиненко, З.Мірошник, О.Сокурєнко, Ф.Халілової, Л.Хомич, Л.Хоружої та ін.

Останнім часом активізувалися дослідження, що стосуються проблеми професійно-педагогічного іміджу. До неї звертались дослідники: М.Апраксина, І.Баженова, О.Бекетова, М.Варданян, Л.Донська, В.Ісаченко, А.Калюжний, О.Ковальова, А.Кононенко, Т.Кулакова, В.Купцова, С.Маскалянова, І.Ніколаеску, О.Перелигіна, О.Попова, І.Размолдчикова, Н.Тарасенко, В.Черепанова,

Н.Шкурко та ін. Завдяки їхнім працям, до наукового обігу ввійшли поняття: "іміджева компетентність", "іміджева поведінка", "іміджева позиція", "іміджева взаємодія", "іміджевий вплив" тощо.

Метою статті є висвітлення специфіки та орієнтовних зон іміджевого впливу вчителя на учнів в умовах початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Під "впливом" розуміють зміну поведінки певної людини під дією іншої. Вплив буває спрямованим – якщо він націлений на конкретну особу і реалізується за допомогою переконування чи навіювання та неспрямованим, якщо він діє на саму людину через її близьке оточення (рідних, друзів, знайомих), які своїм авторитетом можуть спонукати її до наслідування або викликати зараження, або інші прийнятні для цього засоби.

Педагогічний вплив – це вплив педагога на свідомість, волю, емоції вихованців, на організацію їхнього життя та діяльність з метою формування в них необхідних якостей і забезпечення успішного досягнення поставлених цілей [8, с.39].

За іншою версією, педагогічний вплив – це педагогічно доцільна організація життєдіяльності учнів, у процесі якої вони набувають необхідних моральних та інших рис і якостей, знань, навичок і звичок. "Школа – це місце, де розвиваються найбільш складні, які тільки можуть бути в світі, людські стосунки. Складні тому, що відбувається велике й тяжке, радісне й болісне творення людини. Педагогічна мудрість у тому й полягає, щоб бачити свого підопічного очима творця" [5, с.189]. Педагогічний вплив завжди адресований конкретній особі чи колективу, тому основною вимогою до його здійснення є розвиток гуманних, товариських стосунків між педагогом та учнями.

Різновидом педагогічного впливу є *іміджевий вплив*, під яким ми розуміємо неспрямований вплив учителя на учнів, який є проекцією його індивідуального (особистісно-професійного) іміджу.

Особистісно-професійний імідж – комплексна характеристика вчителя, що інтегрує в собі його особистісні та професійні якості. Вважається, що особистісно-професійний

імідж функціонує завдяки дії зовнішніх і внутрішніх чинників. До перших належить зовнішня привабливість – не лише природжена, а й та, якої набуває вчитель за рахунок професіоналізму, загальної культури, управління поведінкою, вміння самовдосконалюватись, стежити за собою. Роль внутрішніх чинників виконують: наявність у вчителя високого життєвого тону, який виявляється у виваженості, манері спілкування, стриманій реакції на життєві труднощі, толерантності; вміння приховувати нездужання, незадовільний стан здоров'я, поганий настрій, внутрішній дискомфорт [3, с.26].

Дослідниця Г.М.Мешко в посібнику "Вступ до педагогічної професії" (2012р.) підкреслює поліфункціональність педагогічної професії та наводить перелік професійних функцій учителя [4]. З позицій нашого дослідження вважаємо доцільним актуалізувати такі з них:

– *рекреаційна* – вчитель створює умови для ефективного навчання, вчасного відновлення фізичних та психічних сил учнів;

– *здоров'язбережувальна* – вчитель докладає зусиль до збереження і зміцнення фізичного, психічного, духовного здоров'я учнів у навчально-виховному процесі;

– *психотерапевтична* – вчитель надає своєчасну і дієву психологічну допомогу учням, які її потребують; запобігає виникненню в учнівському колективі стресових і конфліктних ситуацій; по можливості, спрощує життя учнів – пом'якшує або компенсує негативні впливи, допомагає жити у злагоді з оточенням та в гармонії із самими собою.

Виокремлення нами саме цих функцій пояснюється тим, що в умовах сучасного суспільства людина відчуває на собі шкідливий вплив природних та соціальних чинників – вона страждає від забруднення довкілля, засилля конфліктів і стресів різного рівня і характеру. Все це викликає порушення психофізичного стану та самопочуття, шкодить здоров'ю людини. Ситуація в суспільстві накладає свій відбиток на освітній простір в цілому та шкільне середовище зокрема, в якому, власне, й відбувається навчально-виховний процес, складаються міжособистісні взаємини вчителя та учнів. Реалізація вчителем окреслених функцій, підсилені засобами іміджевого впливу, сприяє встановленню гуманістичних стосунків у початковій школі.

Розглянемо орієнтовні зони професійної діяльності, в яких учитель може оптимально реалізувати свій особистісно-професійний імідж та здійснити іміджевий вплив на учнів. На наш погляд, ними можуть бути зони прояву означених професійних функцій: організація сприятливого шкільного середовища, застосування здоров'язбережувальних технологій та методів психолого-педагогічної терапії.

Сприятливе шкільне середовище.

Шкільне середовище – це простір, що оточує вчителів та учнів під час їхнього перебування в школі, спеціально організовані умови, в яких здійснюється процес навчання й виховання.

На жаль, шкільне середовище сьогодні є здебільшого несприятливим. Це означає, що в умовах традиційної організації освітнього процесу педагога та учні зазнають постійних фізичних і психічних перевантажень, які призводять до порушення механізмів саморегуляції фізіологічних функцій і сприяють розвитку хронічних захворювань. Як наслідок, система шкільної освіти набуває здоров'явиратного характеру, під її впливом зазнає шкоди здоров'я учнів та вчителя.

Найбільш впливовим чинником, який завдає значної шкоди здоров'ю вчителя та учнів, є стрес. *Стрес* – це фізіологічна реакція організму людини, що виражається в стані напруги, пригніченості й занепаду, що виникає в процесі ді-

яльності в найбільш складних, важких умовах як у повсякденному житті (в побуті, навчанні, професійній діяльності тощо), так і за особливих обставин.

У шкільній практиці зустрічаються такі різновиди стресу: фізіологічний, психологічний, емоційний (психоемоційний), інформаційний, комунікативний тощо. Найбільш руйнівним для організму є психологічний стрес, який досить часто спостерігається в шкільному середовищі. Психологічний стрес у педагогів часто провокує виникнення дитячих стресів.

Дитячий стрес – це специфічна (фізіологічна чи психологічна) реакція організму дитини у відповідь на дію надзвичайних подразників різної природи й характеру, які викликають "напруження" чи порушення окремих функцій дитячого організму.

Дитячий стрес значно відрізняється від стресу у дорослих, особливо його проявами. Стрес у дитини часто виникає тому, що її життя і досвід контролюється дорослими. Діти відчувають, що вони нічого не можуть вдіяти, що вони безсилі щось змінити. Це призводить до апатії і втрати віри у свої сили. Як наслідок – підвищена збудливість, або агресивність і нездатність зосередитися на якому-небудь предметі. Часом стрес викликає чисто фізичне нездужання, наприклад, головний біль, різі в шлунку, підвищену чутливість. Дитячий стрес не завжди розпізнають дорослі, а сама дитина неспроможна з ним упоратися, що змушує її відчувати себе слабкою і неадекватною. Шкільне навчання може спровокувати виникнення "шкільних стресів" різного характеру.

Важливим чинником, що викликає стрес у дитини, є насилля над її особистістю. Наразі ця проблема у навчальних закладах набуває все більш загрозливих форм і розмірів. Увійшли в обіг поняття: "шкільне насилля", "педагогічне насилля", "дидактогенія".

Шкільне насилля – це застосування учнями сили по відношенню до своїх однолітків. Можливим є також (хоча і вкрай рідко) насилля учнів над учителем.

Педагогічне насилля – це насильницькі дії педагога. Вони можуть спрямовуватись на цілий клас, групу школярів або, безпосередньо, на конкретного учня. При цьому одночасно страждають школярі, їхні батьки та самі вчителі, оскільки педагогічне насилля є руйнівним для всіх учасників освітнього процесу.

Шкільне насилля має фізичний і емоційний прояви. Наприклад, для емоційного насилля характерні глузування, образливі прізвиська, відмова від спілкування, відторгнення, повна ізоляція – з боку учнів, або нескінченні зауваження, необ'єктивні оцінки, висміювання, приниження в присутності інших дітей – з боку педагога. Емоційне насилля викликає в жертви почуття образи, приниження, емоційне напруження, наслідком чого можуть стати серйозні порушення здоров'я, а в окремих випадках навіть суїцид.

Дидактогенія (грец. *didasko* – вчити, *genesis* – походження) визначається психологами, як викликаний порушенням педагогічного такту з боку вихователя (педагога, тренера, керівника тощо) негативний психічний стан учня (пригнічений настрій, страх, фрустрація тощо), що негативно позначається на його діяльності та міжособистісних стосунках. Синонімом до зазначеного є поняття "дидакактогенія" (грец. *didaskalos* – вчитель) [2, с.122].

Отже, стресовогенний та дидактогенний характер освітнього процесу вимагає від учителя усвідомлення шкідливості стресу для фізичного, психічного та емоційного здоров'я школярів та вміння проектувати антистресове, безконфліктне шкільне середовище.

Гуманістичне за характером, комфортне для учнів середовище може створити лише високопрофесійний, гуманістично налаштований учитель. "Найголовніша риса педагогічної культури вчителя, – писав В.О.Сухомлинський, – це гуманність. До ніжного і чутливого ключа, від якого залежить здоров'я, самопочуття, настрої, світосприйняття дитини, треба підходити з добрим серцем і доброзичливими намірами. Без цієї передумови немає вчителя" [5, с.94].

Гуманістичне середовище створює сприятливі умови для всебічного розвитку та успішної соціалізації учнів, а також сприяє ефективному здійсненню особистісно орієнтованої педагогічної діяльності, яку вирізняє гуманістичний характер стосунків між учителем і учнями.

Як зазначає О.Я.Савченко: "Гуманні стосунки на будь-якому уроці і поза ним мають утверджувати людську гідність кожного учня, здібного і нездібного, гарного і не зовсім, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя. Якщо створюються такі стосунки, діти не бояться висловити своє ставлення, яке може не збігатися з думкою більшості й навіть учителя, реалізують своє право бути мислячою особистістю. Діти, як і дорослі, повинні мати право на помилку" [6, с.55].

Отже, запорукою позитивного іміджевого впливу вчителя в умовах шкільного середовища є любов до дітей. Зміст професійної діяльності вчителя-гуманіста складають: позитивне ставлення до дитини, прагнення розуміти її потреби, інтереси, розвивати здібності і таланти; активне попередження виникнення стресовогенних і дидактогенних ситуацій; турбота про збереження та зміцнення дитячого здоров'я.

Здоров'язбережувальні педагогічні технології.

Наразі існує думка, що всі педагогічні технології, які не шкодять здоров'ю учнів та вчителів, створюють безпечні умови для їхнього перебування в школі, можна вважати здоров'язбережувальними. Загалом, у це поняття вчені вкладають: комфортні умови навчання дитини в школі (відсутність стресів, посиленість виховних вимог, оптимізацію методів навчально-виховної роботи); раціональну організацію навчального процесу (з дотриманням педагогічних, психологічних, фізіологічних і гігієнічних вимог); відповідність навчального навантаження віковим та індивідуальним особливостям учнів; оптимальний руховий режим [7].

Також існує думка, що поняття "здоров'язбережувальні технології" об'єднує всі напрями діяльності загальноосвітнього закладу щодо формування, збереження й зміцнення здоров'я учнів. Діяльність навчального закладу лише тоді може вважатися повноцінною й ефективною, якщо в єдиній системі, професійно й творчо реалізуються технології й техніки здоров'язбереження.

Дослідниці О.Ващенко та С.Свириденко виокремлюють такі типи здоров'язбережувальних технологій:

здоров'язберігаючі – технології, що створюють безпечні умови для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини;

оздоровчі – технології, спрямовані на вирішення завдань зміцнення фізичного здоров'я учнів, підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я: фізична підготовка, фізіотерапія, ароматерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музикотерапія, гімнастика, масаж, проведення уроків і занять на свіжому повітрі;

технології навчання здоров'я – формування санітарно-гігієнічних навичок, розвиток життєвих навичок (керу-

вання емоціями, вирішення конфліктів та ін.), профілактика травматизму та девіантної поведінки, статеве виховання;

технології виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини [1].

Впровадження здоров'язбережувальних педагогічних технологій пов'язане з використанням технологій безпеки життєдіяльності, валео-педагогічних, медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, лікувально-оздоровчих, психотерапевтичних, соціально-адаптувальних, екологічних технологій та сприяє організації такого навчально-виховного процесу, який не шкодить здоров'ю, а навпаки, спрямований на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я особистості.

Методи психолого-педагогічної терапії.

Сучасна методика навчання й виховання враховує особливості дітей, які мають відхилення в розвитку й поведінці. Зазвичай, у шкільній практиці таких дітей називають "важкими" або "проблемними".

В наш час такі діти потребують особливого – гуманного ставлення педагога, застосування особливих методів педагогічного впливу. В умовах інклюзивної освіти та превентивного виховання школярів на допомогу вчителю приходять психотерапевтичні методики та проєктивні техніки. Педагогічна теорія класифікує їх як методи *психолого-педагогічної терапії*, а практичний досвід доводить, що їх доцільно використовувати з метою оздоровлення, коригування та різнобічного розвитку дітей.

Існує досить багато методичних прийомів (технік) психолого-педагогічної терапії. Так, у практиці роботи з молодшими школярами набули поширення методи естетотерапії: арт-терапія, кольоротерапія, музикотерапія, танцювальна терапія, ігротерапія, бібліотерапія, казкотерапія, лялькотерапія тощо [9].

Арт-терапія – це метод впливу на емоційний та фізіологічний стан дитини за допомогою різних видів художнього та ужиткового мистецтва (малювання, живопису, ліплення тощо). Під час занять різноманітними видами художньої діяльності відбувається емоційне розвантаження, розвиваються творчі здібності й таланти особистості, покращується самопочуття. Основною метою арт-терапії є гармонізація розвитку особистості через розвиток здатності до самовираження.

Кольоротерапія належить до популярних психотерапевтичних методів. Споглядання певного кольору може як покращити стан людини, так і зашкодити її здоров'ю. Науковці розробили характеристику кольорів з урахуванням їхнього впливу на емоційний стан дитини, що дозволяє правильно використовувати їх з коригувальною метою.

Музикотерапія – метод використання музики для нормалізації нервової системи. Слухання музики застосовується як один із засобів корекції емоційних відхилень, порушень поведінки. Терапія музикою, піснею (вокалотерапія) є засобом профілактики та корекції негативних наслідків стресу, створює можливості для прояву творчих здібностей дитини. Досвід показує, що під час занять, насичених емоційно привабливими творчими контактами, у замкнених дітей поліпшується комунікабельність, формуються навички спілкування. У дітей сором'язливих з'являється впевненість у собі, підвищується самооцінка. Агресивні, егоцентричні діти привчаються стримувати імпульсивні прояви, зважати на інтереси оточуючих і таке ін.

Танцювальна терапія – метод, що застосовується для роботи з дітьми й підлітками, в яких нерозвинені навички спілкування та міжособистісної взаємодії. Танцювальні рухи в поєднанні з фізичними контактами і інтенсивною міжособистісною взаємодією можуть стимулювати глибокі й сильні почуття. Мета танцювальної терапії – усвідомлення власного тіла, створення його позитивного образу, розвиток навичок спілкування, дослідження почуттів. Терапія танцями розвиває рухові вміння, відчуття такту й ритму, зміцнює фізичні й психічні сили, активізує розумову діяльність.

Ігротерапія – метод терапевтичного впливу засобами гри. Відомо, що гра суттєво впливає на розвиток особистості – вона моделює й відтворює дійсність. Для дитини важливим є сам процес гри, а не її результат. В процесі гри використовується структурований матеріал (іграшки, навчальні приладдя, предмети побуту тощо), який спонукає дітей до виявлення своїх бажань та оволодіння соціальними навичками – піклуватися про когось, займатись господарством, спілкуватися тощо. З ігровою метою доцільно також використовувати неструктурований ігровий матеріал (воду, пісок, глину, пластилін) – для розвитку сенсорних і моторних умінь. Гра є дійовим терапевтичним засобом – вона звільняє від напруги, психологічних "затисків", стереотипів, стимулює розвиток активності, оптимізму, створює умови для особистісного зростання.

Бібліотерапія – читання спеціально підібраних творів дитячої літератури з метою нормалізації чи оптимізації психічного стану дитини. Терапевтичний ефект від читання

проявляється в тому, що образи й почуття, думки й бажання, що відтворюються в свідомості дитини за допомогою літературних героїв, компенсують у неї брак власних уявлень, збагачують соціальний досвід, нейтралізують тривожні думки й почуття, викликають позитивні емоції, створюють гарний настрій.

Казкотерапія – метод терапії, який будується на казкових і фантастичних сюжетах. Казкотерапія допомагає дитині пережити почуття захищеності, надає можливість програти основні життєві ситуації в образах казкових героїв. Цей метод також дає можливість зрозуміти себе, розвинути в собі позитивні риси, творчі здібності та закріплювати корисні звички. Застосування казкової форми з терапевтичною метою прискорює процес соціалізації особистості, сприяє розширенню світогляду та збагаченню способів взаємодії з навколишнім світом.

Лялькотерапія – різновид терапії, який використовує засоби лялькової драматизації. Перегляд лялькового спектаклю, сюжетом якого передбачено значимі для дитини ситуації, дозволяє дитині оцінити їх з позиції стороннього спостерігача. До участі в лялькових виставах варто залучати дітей, яким притаманні тривожність, невпевненість, страхи та інші наслідки стресу чи психічної травми.

Висновки. Іміджевий вплив є проекцією особистісно-професійного іміджу вчителя і поширюється на шкільне середовище та технології педагогічної діяльності в початковій школі. Наші подальші наукові розвідки будуть стосуватися вивчення різноманітних аспектів іміджевої поведінки вчителя.

Література та джерела

1. Ващенко О. Організація здоров'язберігаючої діяльності початкової школи / О.Ващенко, С.Свириденко // Початкова освіта. – № 46 (334). – 2005. – С.2-4
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. /С.У.Гончаренко. – Вид. 2-е, доп. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Довга Т.Я. Імідж сучасного вчителя: [навч.-метод. посіб.] / Т.Я.Довга. – К.: ТОВ "СІТІПРІНТ", 2013. – 120 с.
4. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: навчальний посібник / Г.М.Мешко. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Академвидав, 21012. – 200с.
5. "Обережно: дитина!": В.О.Сухомлинський про важких дітей: тематич. зб. /упоряд. Т.В.Філімонова; за наук. ред. проф. О.В.Сухомлинської. – Луганськ: Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", 2008. – 264 с.
6. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти: [посіб. для вчителів і методистів почат. навчання] / О.Я.Савченко. – К.: СПД "Цудзинович Т.І.", 2007. – 204 с.
7. Смирнов Н. Здоровьесберегающие образовательные технологии и психология здоров'я в школе / Н.Смирнов. – М.: АРКТИ, 2006. – 320 с.
8. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. – К.: "ЕксОб", 2004. – 304 с.
9. Федій О.А. Естетотерапія: Навч. посіб. / О.А.Федій. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К.: Видавництво "Центр учбової літератури", 2012. – 304 с.

В статтє освещена специфика имиджевого влияния учителя начальной школы, обусловленная характером его личностно-профессионального имиджа. Представлены примерные зоны профессиональной деятельности учителя, позволяющие применить имиджевое влияние как инструмент здоровьесбережения младших школьников и гуманизации межличностных отношений в учебно-воспитательном процессе, а именно: организация благоприятной школьной среды, применение здоровьесберегающих педагогических технологий и методов психолого-педагогической терапии.

Ключевые слова: профессиональная деятельность; педагогическое влияние; личностно-профессиональный имидж; имиджевое влияние; учитель начальной школы.

The author of article has considered the specificity of image influence of a primary school teacher according to the nature of his/her own-personal and professional image. Indicative zones of teacher's professional activity that allow applying image influence as a tool of junior pupils health-saving and humanization of interpersonal relationships in the educational process have been defined. Among them are: the organization of a favorable school environment, the use of health-saving educational technologies and methods of psycho-educational therapy.

Key words: professional activities, educational impact, personal and professional image; image influence, primary school teacher.